

Rátkai Tímea¹

A TÉSZ végrehajtásának és az elítéltek reintegrációjának megítélése a bevezetése óta eltelt 25 év tükrében – reprezentatív közvélemény-kutatás 2023²

Absztrakt

Tanulmányom célja feltérképezni a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos társadalmi attitűdöt. Ennek érdekében került sor 2023-ban egy ezer fős mintán alapuló reprezentatív közvélemény-kutatás lefolytatására, az általam kiadott módszertan alapján, de a Medián lebonyolításában, amely az alábbi kérdésekre kereste a választ: Hogyan vélekednek az emberek a halálbüntetésről és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről? Az egyes álláspontok kialakításánál milyen szociodemográfiai eltérések figyelhetők meg? A kutatás eredménye mutatja, hogy a halálbüntetés tekintetében hosszú ideje tartó, folyamatosan csökkenő társadalmi támogatottság figyelhető meg, miközben az alternatív leg súlyosabb büntetésként megjelenő TÉSZ elfogadottsága nő. A kutatás egyrészt illeszkedik az elmúlt 30 év hasonló kutatásaiba, azok eredményeivel egybevetve tendenciákra következtethetünk, másrészt olyan kérdéseket is feltesz melyekre korábban még nem kaptunk választ, ezért fontos, hiánypótló jellegű.

Kulcsszavak: halálbüntetés, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, közvélemény-kutatás, statisztika

Abstract

The aim of my study is to explore the social attitudes towards effective life imprisonment. To this end, a representative public opinion poll based on a sample of 1,000 people was conducted in 2023, using the methodology I have published, but conducted by Medián, which sought answers to the following questions. How do people feel about the death penalty and life imprisonment? What socio-demographic differences are observed in the formation of different views? The results of the research show that there is a long-standing and steadily declining social support for the death penalty, while the acceptance of the alternative most severe punishment, the SED, is increasing. The research fits in with similar research over the last 30 years, and the results of this research can be compared with those of other studies to identify trends, but it also raises questions that have not been answered before, and is therefore important and missing.

Keywords: death penalty, life imprisonment imprisonment, public opinion poll, statistics

¹ KRE-ÁJK, Jogelméleti Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem, tanársegéd, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Jogelméleti Tanszék, E-mail: ratkai.timea@kre.hu

² DOI 10.59558/jesz.2024.1.69

I. A halálbüntetés eltörlésétől a TÉSZ jelenleg hatályos szabályozásáig

Magyarországon az utolsó kivégzés 1988. július 14.-én zajlott le, ekkor végzeték ki egy különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosság miatt a 27 éves Vadász Ernőt, aki halálával ilyen formán kerül be a hazai büntetés-végrehajtás történelmébe.³

A halálbüntetés végleges és teljes eltörléséhez vezető két lépcsőfok közül az elsőt, a politikai bűncselekmények, vagyis az állam elleni bűncselekmények halállal való büntethetőségét még a szocialista Országgyűlés szüntette meg az 1989. évi XVI. törvény hatályba léptetésével. Azonban tartva a – közvélemény később valóban be is igazolódó – ellenérzésétől a köztörvényes bűncselekmények esetében a kapitális szankció eltörlését az országgyűlés már nem vállalta fel.⁴

A rendszerváltás időszakában a jogállamiság alkotmányos alapjainak lefektetése, továbbá az Európa szerte megjelenő tendencia az emberi jogok elismerésére alapozott jogfejlődés tekintetében egyértelművé tette, hogy eljött az ideje ennek a fontos társadalmi, politikai és jogi kérdés rendezésének. 1989 elején a téma szempontjából érzékeny, a változást sürgető értelmiségi körként jött létre a Halálbüntetést Ellenzők Ligája⁵, melynek néhány hónap leforgása alatt már több, mint 600 tagja hirdette egyéni és szervezett akciókkal országszerte a szervezet célkitűzéseit. Kezdeti tervük az volt, hogy széleskörű érzékenyítő kampányt követően, az országgyűlési képviselőket meggyőzve érik el törvényi szinten a változást, de felmérve a parlament leterheltségét és azt, hogy vélhetően politikai – népszerűségi okokból a képviselők várhatóan elhatárolódnak a témától, végül más utat választottak. Az új irány megválasztásának szempontjából döntő jelentőségű volt a régi alkotmány részleges módosítása⁶, mely kiemelten fontos kérdésként tekint az emberi élethez és méltósághoz való jogra: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” továbbá „senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni...”.

A Liga petícióval fordult az éppen megalakuló és 1990. január 1-től működő Alkotmánybírósághoz, és kérték a halálbüntetés alkotmányellenességének megállapítását.⁷

A halálbüntetés kérdését az Alkotmánybíróság 1990. október 16-án nyilvános ülésen tárgyalta, ahol felszólalt az indítványozó, az igazságügy-miniszter képviselője,⁸ Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és Györgyi Kálmán legfőbb ügyész, továbbá meghallgatták a szakértői véleményeket. Ezt követően egy hét állt az Alkotmánybíróság tagjainak a rendelkezésére, hogy meghozzák döntésüket. 1990. október 24-én az Alkotmánybíróság 8:1 arányban úgy döntött, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes.⁹ A határozat a Magyar

³ Az utolsó nő, akit kivégeztek Besze Imréné volt, ő ennél jóval korábban, 1969. február 2-án került bitófára.

⁴ Így végül hazánkban került sor elsőként arra, hogy a halálbüntetést nem a törvényhozó vagy alkotmányozó hatalom, hanem az Alkotmánybíróság törölte el.

⁵ Horváth Tibor: A halálbüntetés abolíciója Magyarországon. In Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 1992. 231-245. o.

⁶ 1989. évi XXXI. tv.

⁷ A kérelem mindössze egy oldal volt, azonban a Liga indokait egy 70 oldalas tanulmányban fejtette ki, melyben részletesen mutatta be a halálbüntetés elleni mozgalom európai hagyományait, áttekintette a halálbüntetés, illetve az abolíció helyzetét a világban, majd részletesen foglalkozott a halálbüntetés magyarországi múltjával és az abolíciót indokló érvekkel. A petíció és az indoklás elérhető a Horváth Tibor által szerkesztett, A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon című dokumentumgyűjteményben. (Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991.)

⁸ Az igazságügyminiszter ekkor már a demokratikus választások folytán hatalomra került vezető kormánypárt, az MDF képviselője, Balsai István volt.

⁹ Tóth, J. Zoltán: The post abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment, p. 150. In Jogelméleti Szemle, 2022/3. sz. pp. 144-162 munkájában így értékeli a döntést: „Az Alkotmánybíróság döntését összességében értékelve, az Alkotmánybíróság ezzel a döntéssel és annak

Közlönyben való közzététele napján, október 31-én lépett hatályba¹⁰ és ezzel párhuzamosan hatályukat veszítették mindazok a jogszabályok, melyek a halálbüntetés alkalmazásának feltételeit rögzítették.^{11,12}

Ekkor vette kezdetét az a folyamat, mely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének bevezetéséhez vezetett. Az ekkor hatályos Btk., az 1978. évi IV. törvény a halálbüntetés mellett legsúlyosabb szankcióként tartalmazta az életfogytig tartó szabadságvesztést, de olyan formában, melyben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége elévülő bűncselekmények esetén 20 év, el nem évülő bűncselekmény esetén minimum 30 év után megnyílt a terhelt számára.¹³

Sok európai országtól eltérően, ahol korábban az életfogytig tartó szabadságvesztés nem szerepelt a kiszabható büntetési nemek között Magyarországon tehát nem volt szükség arra, hogy felvegyék azt a Btk. szankciórendszerébe. Ez a retorzió azonban – eltérően a halálbüntetéstől – nem zárta ki végleg az elkövetőt a társadalomból.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye először az 1993. évi XVII. törvényben jelent meg, mely kimondta, hogy „nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik”. Ez a rendelkezés ma is része a hatályos büntetőtörvénynek.

1999. március 1-én lépett hatályba az 1998. évi LXXXVII. törvény, amikor a Btk. 47.§ – át az említett törvény 5.§ – a módosította. A módosítást követően nyílt lehetősége a jogalkalmazónak arra, hogy már nem csupán visszaesők, hanem az első büntényes, különösen veszélyes erőszakos bűnelkövetők esetében is kiszabhassa a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést, méghozzá oly módon, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a bíró az ítéletében rendelkezik a felülvizsgálat legkorábbi időpontjáról – ami el nem évülő bűncselekmények esetén, mint a szándékos emberölés minősített esetei, továbbra is 30 év – vagy kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

A 2010. évi LVI törvény szintén fontos szerepet játszik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – nem túl hosszú – hazai történetében, ugyanis ez a törvény mondta ki a „három csapás” szabályát. Ennek értelmében van olyan eset, melyben a bírónak már mérlegelési lehetősége sincs, ki kell szabnia a legsúlyosabb szankciót.¹⁴

A 2011. április 25-én megszületett Alaptörvény IV. cikkének 2. bekezdése kimondja, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki. A büntetési nem alaptörvényben történő szerepeltetésével a jogalkotó egyértelműen jelzi hosszú távú elköteleződését a halálbüntetés alternatívájaként

indoklásával a halálbüntetés alkotmányosságának vizsgálata során elkerülte, hogy jogpolitikai vitákban véleményt kelljen nyilvánítania...”

¹⁰ 23/1990. (X.31) AB határozat.

¹¹ Az egyetlen ellenvéleményt Schmidt Péter bíró képviselte. Ennek ellenére még ő is egyetértett a halálbüntetés haszontalanságával és embertelenségével, de úgy vélte, hogy az Alkotmánybíróságnak nem volt hatásköre az egymásnak ellentmondó alkotmányos szabályok ütközésének feloldására, mivel ez az Országgyűlés kizárólagos joga és kötelessége volt. (Tóth, J. Zoltán: The post abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment, In Jogelméleti szemle, 2022/3. szám, pp. 144-162)

¹² Horváth Tibor: A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991.

¹³ Tekintettel arra, hogy felső határa a feltételes szabadságra bocsátás előre meghatározott időtartamának nem volt, napjainkban van olyan elítélt, akinek az ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéig hosszabb időtartamot határoztak meg, mint amilyen hosszú jelenleg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a kötelező kegyelmi eljárásig előírt 40 év.

¹⁴ Ha a bűnhalmazatban levő bűncselekmények közül legalább három a 137.§ 17. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény, a (2) bekezdés szerinti büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik, ha a büntetési tétel így felemelt első határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint bármelyik bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását kell kiszabni.

bevezetett büntetési nem mellett.

2013. július 1. napján lépett hatályba a 2012. évi C. törvény. A jelenleg is hatályos Btk. szerint a szabadságvesztés büntetés lehet határozott tartamú vagy életfogytig tartó. A jogszabály taxatíve felsorolja azt a 18 bűncselekményt, amelyekre – életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén – TÉSZ szankciója kiszabható, ezekre is csak akkor, ha személy vagy dolog elleni erőszakkal követik el.

A TÉSZ viszonylatában a jelen kor legnagyobb kihívásának a jogharmonizáció bizonyul, tekintve, hogy az EJEB ítélkezési gyakorlata alapján az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén, amennyiben nincs meg a feltételes szabadulás lehetősége, illetve az elítélt már a büntetése megkezdésekor nincs tisztában annak feltételeivel, lehetséges legkorábbi időpontjával, úgy ezt a Bíróság az Egyezmény 3. cikkének sérelmeként ítéli meg. Abban, hogy a felülvizsgálat milyen formában zajlik (természetesen a megfelelő jogi garanciák figyelembevételével) és hogy az a büntetés kiszabásától számítva mennyi időn belül történhet meg legkorábban, az államoknak széles mérlegelési jogkörük van, azonban a Bíróság előtt lévő összehasonlító és nemzetközi jogi anyagok egyértelműen támogatják egy olyan mechanizmus létrehozását, mely garantálja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását követő huszonöt éven belül történő felülvizsgálatot, majd az ezt követő időszakos felülvizsgálatokat.

A Magyar László kontra Magyarország ügyben¹⁵ az EJEB döntésére figyelemmel a 2014. évi LXXII. törvény 93-162. §-ai módosították a 2013. évi CCXL. törvényt (Bv. tv.) és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetére 2015. január hó 1. napjával bevezette a kötelező kegyelmi eljárás jogintézményét, így a jelenleg hatályos szabályozás szerint 40 év után kötelező biztosítani a bűnelkövető számára kegyelmi eljárás formájában a felülvizsgálat lehetőségét.¹⁶

II. Átfogó közvélemény-kutatás a halálbüntetés és a tényleges szabadságvesztés kérdésében – 2023

A jogintézmény bevezetésének 25 éves évfordulója időszerűvé tette egy átfogó közvélemény-kutatás elkészítését. Előfeltevésem szerint ez az időtartam és a közben született

¹⁵ A TÉSZ bevezetését követően, az éppen, hogy megnyugodott bírói gyakorlatot bontotta meg és váltott ki indulatokat a Magyar László ügyében hozott strasbourgi határozat és az annak nyomán született ítélet. Magyar László és társai sorozatban követtek el rablásokat idős emberek sérelmére. Megverték a sértetteket, majd megkötözték őket, így csikarva ki, hogy hol tartják az értékeiket. Végül megkötözve sorsukra hagyták a sértetteket, akik közül több meg is halt. A bíróság a vádlottat, mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte azzal, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható. A terhelt 2010. december 9-én kérelmet nyújtott be a Magyar Köztársaság ellen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB), az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó büntetés kiszabása miatt, valamint sérelmezte a 6. cikk megsértését is.

Tekintettel arra, hogy az ügyben kizárólag a köztársasági elnöki kegyelem jelentheti a szabadulás lehetőségét, azonban a köztársasági elnököt nem köti jogszabály, ami világos szempont - és kritériumrendszer állítana fel, továbbá az igazságügyi miniszternek nincs indoklási kötelezettsége, így nincs biztosítva, hogy a kegyelemért folyamodók számára világos legyen, hogy milyen feltételeknek kell megfelelniük a szabadulásuk reményében. Mindezek alapján az EJEB egyhangúlag megállapította, hogy a magyar TÉSZ nem tekinthető a testület felfogása szerint mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJEB 3. cikkét. Az EJEB a konkrét ügy keretein túlmutatóan azt is megállapította, hogy a TÉSZ olyan rendszerszintű problémát jelent, amit az államnak – lehetőleg jogalkotás útján – orvosolnia kell.

¹⁶ A köztársasági elnöki kegyelem megadásának szabályai is módosultak, mert az igazságügy-miniszter és a köztársasági elnök közé a Kegyelmi Bizottság ékelődött, amelynek feladata, hogy az ügy rendelkezésre álló adatai alapján állást foglaljon a kérdésben, ezt felterjessze az igazságügy-miniszterhez (ő ettől az állásponttól el nem térhet), aki ezt megküldi a köztársasági elnök részére.

tapasztalatok várhatóan már árnyalják a társadalom megítélését a halálbüntetést illetően is. Segítettek ebben az elmúlt évek bűnügyi mutatói is: a rendszerváltást követően ugyan ugrásszerűen megnőtt a bűncselekmények száma hazánkban – a szándékos, befejezett emberölések száma 1994-ben érte el a csúcspontját, ekkor 310 ilyen eset volt – ez a tendencia csak átmenetinek bizonyult, az utolsó lezárt év, 2022 esetében már jóval kevesebb, 89 ilyen bűncselekmény történt, így a kezdeti félelmek a bűnözés ugrásszerű növekedésétől alaptalannak bizonyultak.¹⁷

A jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak viszont új feladatokat adott és ad folyamatosan a TÉSZ-es elítéltekkel való büntetés-végrehajtási intézeten belüli foglalkozás és a szabadulásukat követő reintegráció részletszabályainak kidolgozása.

Kutatásomban nem csupán a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés támogatottságára voltam kíváncsi, hanem arra is, milyen feltételeket, körülményeket vár a társadalom az ilyen hosszan tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltek esetében: legyen szó munkáról, oktatásról, programokról vagy otthonoszerű körülményekről.

A következő évtizedekben a TÉSZ jogintézményével kapcsolatban fontos kérdéssé válik majd a kötelező kegyelmi eljárást követően, 40 év után szabaduló elítéltek reintegrációja. A 40 év olyan beláthatatlan időtartam, melyet követően az addig fogvatartott egy megváltozott világba szabadul, ekkorra már várhatóan nincsenek külső kapcsolatai, túl van élete aktív korszakán, ami a munkába állással, és ezáltal a megélhetéssel kapcsolatos nehézségeket hozza magával. Ebben az élethelyzetben a társadalmi reintegrációhoz feltétlenül szükség lesz annak támogató, elfogadó attitűdjére. A kutatás kérdésévé tettem azt is, hogy mi az a szociális távolság, melyben az emberek befogadóak lennének valakivel, aki erőszakos bűncselekmény miatt hosszú ideig tartó szabadságvesztést követően kerül szabadlábra.

Kérdéseim megválaszolásához a Medián Közvélemény-kutató Intézetnek adtam megbízást a közvélemény-kutatás elvégzésére, és jelen tanulmányban az így elkészült, 2023 május 26. és 31. között, 1000 fős véletlen minta alapján, telefonos lekérdezéssel zajló felmérés adataira támaszkodtam. A véletlen minta kisebb torzulásait a teljes népességre vonatkozó adatok alapján statisztikai eljárással, több szempontú súlyozással korrigálták. A korrekciót követően a minta pontosan tükrözi a magyarországi felnőtt népesség életkor, nem, lakóhely és végzettség szerinti összetételét.

III. Jogtudat vizsgálatok, a büntetés céljának meghatározása

A kutatás első lépéseként fontos volt felmérni, hogy a válaszadók milyen alapos ismeretekkel rendelkeznek a halálbüntetéssel és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban. A halálbüntetés kérdésében a társadalom egyértelműen tájékozott: azzal, hogy ma már nem szabható ki Magyarországon halálbüntetés a válaszadók 96,1%-a tisztában volt, csupán 1,7% vélte úgy, hogy ez ma is egy valós büntetési alternatíva (2,2% nem tudta a választ/nem válaszolt). Azt viszont már csak jóval kevesebben, 81,1% tudta helyesen, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szerepel a szankciós palettán. Az alacsonyabb arányt valószínűleg indokolja is a következő kérdés, mely kapcsán kiderül, hogy a válaszadók kisebbsik hányada van tisztában azzal, hogy mit jelent pontosan ez a jogintézmény.

A kérdésre, mely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mibenlétére kérdez rá csupán a válaszadók 38,5%-a jelölte meg a helyes választ, miszerint 40 év után kötelező kegyelmi eljárás során felülvizsgálható a szabadulás lehetősége. Szinte ugyanennyien, 36,2% vélte úgy, hogy a bíró által az ítéletben meghatározott időszak letelte után történik meg a

¹⁷ A befejezett erőszakos emberölések száma 2019-ben volt a legalacsonyabb, ekkor 60 ilyen esetet regisztráltak. 2020-ban ez a szám 81, míg 2021-ben 72 volt. (Forrás: KSH – Regisztrált bűncselekmények)

felülvizsgálati eljárás. A vizsgálat rámutat tehát, hogy a megkérdezettek több, mint egyharmada nem tudja elhatárolni az életfogytig tartó szabadságvesztést a TÉSZ-től.

Különösen érdekesek a fenti adatok annak tükrében, ha azt vizsgáljuk, mennyire érvényesülhet a generális prevenció célja akkor, amikor a társadalom, melyet elrettenteni szeretnénk a bűnelkövetéstől nincs tisztában a jelenlegi legsúlyosabb büntetés feltételeivel. Látni kell, hogy a válaszadók egyharmada most is egy olyan feltételrendszerrel azonosítja ezt a büntetést, melyet az EJEK elvárna hazánktól és hazánk ellenérvei között az elsők között szerepel a generális prevenció cél csorbulásának lehetősége a büntetés enyhítése esetén.

Azt a lehetőséget, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében az valóban az elítélt haláláig tart a válaszadók 19,9%-a választotta, míg 5,4% nem tudta a választ vagy nem válaszolt.

A TÉSZ jogintézményével kapcsolatban a nők nagyobb arányban vannak tisztában a szabályozással (40,8%) mint a férfiak (35,%). Szintén érdekes adat, hogy a 18-29 éves korosztály meglepően nagy arányban (27%, miközben az átlag 19,9%) véli úgy, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, mint ahogy a neve sugallja valóban az elkövető haláláig tart.

IV. A TÉSZ támogatottsága

Egy korábbi kérdésnél már bebizonyosodott, hogy a válaszadók kisebbik hányada van tisztában a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének részletszablyaival. Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy elvonatkoztatva a jelenlegi szabályozástól, a társadalom elfogadható alternatívának tartana-e egy valóban holtig tartó szabadságvesztést a halálbüntetés helyett.

1. ábra: A holtig tartó szabadságvesztés támogatottsága, mint legsúlyosabb büntetési nem

A válaszadók 74% egyetértett az alternatív legsúlyosabb büntetés alkalmazásával, 23%-uk nem értett egyet és 2,2%-uk nem tudta a választ vagy nem válaszolt.

Azonnal feltűnik az ellentmondás a halálbüntetéssel kapcsolatos korábbi válaszokkal:

míg arra a kérdésre, miszerint egyetért-e azzal, hogy az emberölés legsúlyosabb eseteiben halálbüntetés is kiszabható legyen a válaszadók 53,7%-a válaszolt igennel, mégis, ezekből a válaszokból az derül ki, hogy a lakosság 74%-a tartana elfogadhatónak legsúlyosabb szankcióként egy olyan börtönbüntetést, ami az elkövető haláláig tart. Tovább árnyalja a képet amikor egy későbbi kérdésre, amikor ezen döntésük okait vizsgálom akkor kiderül, hogy azok közül, akik nem tartanának megfelelő büntetésnek egy valóban holtig tartó szabadságvesztés büntetést csupán az összes válaszadó 6,4%-a döntött így abból az okból, mert úgy gondolja, hogy mindenképp szükség lenne a halálbüntetésre, a többi válaszadó inkább enyhítene a feltételeken és biztosítaná a korábbi felülvizsgálat lehetőségét.

A női válaszadók jelentősen nagyobb arányban (78,1%) értettek egyet a valóban holtig tartó szabadságvesztés legsúlyosabb szankcióként történő alkalmazásával, mint a férfiak (69,5%). Úgy gondolom, ennek oka az lehet, hogy a nők döntéseik meghozatalakor önmaguk és családjuk biztonságára törekedve nagyobb arányban szigetelnék el az elkövetőt végleg a társadalomtól.

Az iskolai végzettség tekintetében a várható eredmény született, míg egy holtig tartó, a szabadulást nem engedő, súlyos szankció kiszabásával a felsőfokú végzettséggel rendelkező válaszadók csupán 69,4%-a, addig a legfeljebb 8 általános iskolát végzetek 81,3%-a értene egyet. Ez az arány megfigyelhető volt a halálbüntetés kiszabásával kapcsolatban is, így kijelenthető, hogy az iskolázottsággal egyenes arányban csökken a legsúlyosabb szankciók iránti igény.

V. A támogató és ellenző attitűd okai

A válasz, miszerint a lakosság 74%-a szükségesnek és elégségesnek látja a holtig tartó szabadságvesztés büntetést a legsúlyosabb bünelkövetők számára további kérdéseket vet fel. Azoknak, akik nem értenek egyet a valóban holtig tartó, felülvizsgálat lehetősége nélküli szabadságvesztés alkalmazhatóságával feltettem a kérdést, hogy döntésüket milyen érv mentén hozták meg.

A válaszadóknak csupán 26,8%-a érvelt azzal, hogy ez nem elégséges büntetés, szükség lenne a halálbüntetés visszaállítására, a többi megkérdezett az enyhítés pártján állt. Közülük kisebb arányban a jelenleg is hatályos szabályozást vélik megfelelőnek és elfogadhatónak, miszerint negyven év után kötelező kegyelmi eljárást követően szabadulhat az elítélt (25,5%), míg a legtöbben, 35% vélte úgy – az EJEK ajánlásával egybecsengően – hogy 25-30 év után biztosítani kellene az elítéltek számára a felülvizsgálat lehetőségét. 12,7% nem válaszolt vagy egyéb választ adott.

A kiegészítő kérdésre válaszadók közül a belátható időn belüli felülvizsgálat lehetőségét a nők jóval magasabb arányban (42,9%) támogatták, mint a férfiak (28,6%).

A korcsoportot vizsgálva érdekes eredményt mutat az 50-64 éves korosztály, mely a többiekkel összevetve a legnagyobb mértékben támogatja a halálbüntetést. Azt látjuk, hogy ez a korosztály az átlagnál jóval magasabb arányban (42,4%, miközben az átlag 26,6%) véli úgy, hogy az élethosszig tartó szabadságvesztés nem lehet elfogadható alternatívája a halálbüntetésnek. A skála másik végén a legidősebbek, a 65 év felettek állnak: azok közül, akik nem tartották elfogadhatónak a holtig tartó szabadságvesztést csupán 9,8% (az átlag 26,6%) tette ezt azért, mert mindenképpen szükségesnek tartotta a halálbüntetést. A legtöbben, az átlagnál jóval magasabb arányban (43,1%, miközben az átlag 34,6% volt) vélték úgy, hogy minden elítéltnak joga van a felülvizsgálathoz 25-30 év után. Egyéb mutatók mentén kijelenthető, hogy nem csupán ebben a kérdésben, de általánosságban jellemző az 50-64 éves korosztályra az, hogy kevésbé nyitott a változásokra, már saját, kialakult állásponttal rendelkezik az élet fontos kérdéseiről, így a halálbüntetésről is, amely álláspont ráadásul e

generáció életkorából adódóan még akkor alakult ki, amikor hazánkban ez a büntetési nem elfogadott és támogatott volt. Ezzel szemben az idősebb korosztály már megnyugodott, elfogadóbb, nyitottabb a kevésbé radikális megoldásokra, ezért támogatja az átlagnál kevésbé a halálbüntetést.

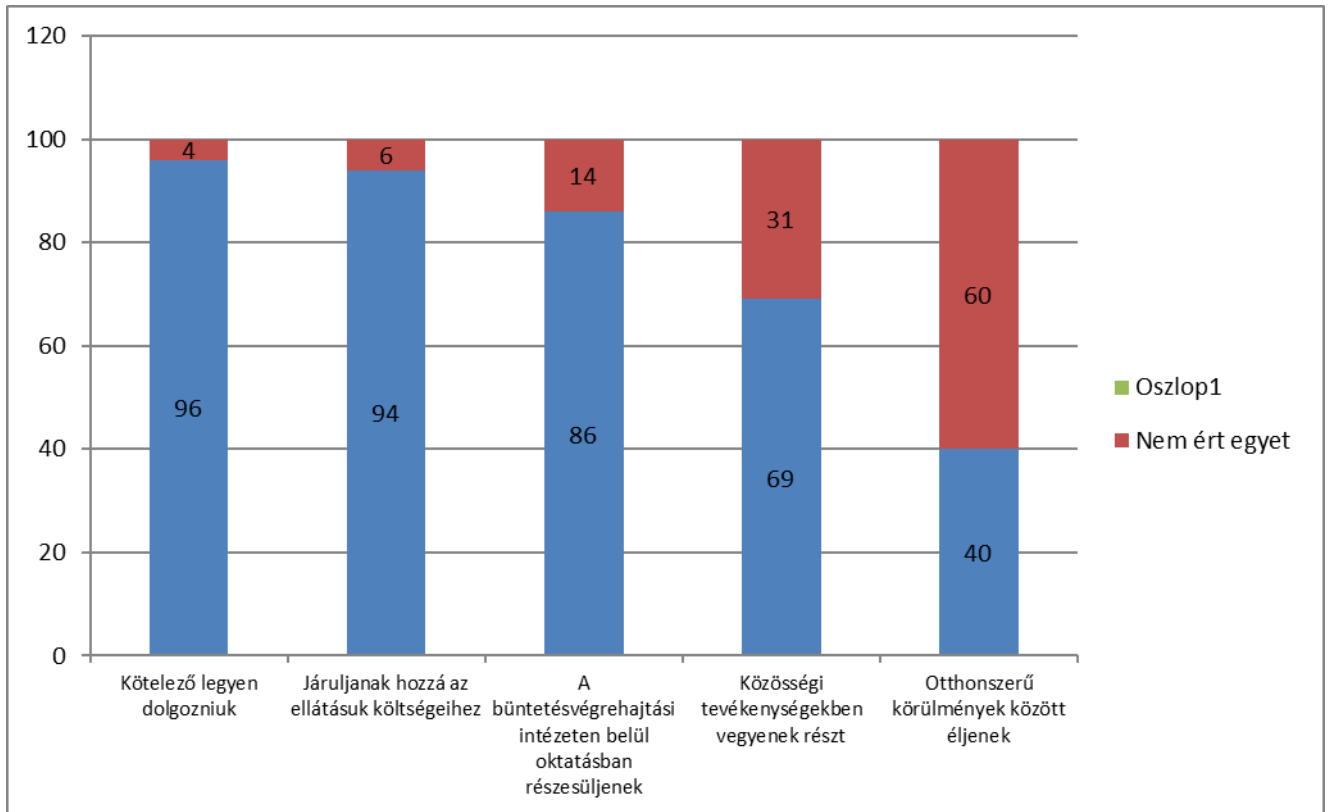
Az iskolázottság és a büntetés súlyosságának igénye fordítottan arányos képet mutat. Azok a diplomás válaszadók, akik nem tartják szükségesnek és elégségesnek a holtig tartó börtönbüntetést ennek okaként elsősorban (45,2%) a belátható időn belüli felülvizsgálat hiányát és annak igényét jelölték meg, ezt követte (35,5%) a jelenlegi TÉSZ-es szabályozás mint optimális megoldás, és csak jóval kevesebben, összesen 8,1% érezte feltétlenül szükségesnek a halálbüntetést a legsúlyosabb büntetési nemként.

VI. Körülmények a szabadságvesztés végrehajtása során

A TÉSZ bevezetése számtalan új kihívás elé állította a büntetés-végrehajtás rendszerét. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltek integrációját a börtönviszonyokba úgy kellett végrehajtani, hogy esetükben a korábbi motivációs technikák nem feltétlenül voltak alkalmazhatóak, ráadásul a reintegrációs célok is másként kell, hogy megjelenjenek egy 40 éves, kezdetben beláthatatlannak tűnő időtávra tervezve. Emellett arra figyelemmel, hogy a legtöbb elítéltnak életkorából adódóan nem lesz lehetősége a szabadulásra, ezek a fogvatartottak remény és veszíteni való nélkül reális kockázatot jelentenek nem csupán társaikra, de a büntetés-végrehajtás állományára nézve is.

Ezzel együtt a jelenlegi legsúlyosabb szankció elleni tipikus érv a társadalom részéről a fogvatartottak élethosszig tartó eltartására, az ezzel kapcsolatos rendszer felállítására és működtetésére fordított közpénz mértéke.

A kutatásból kiderült, hogy a társadalom elsöprő többsége szigorú elvárásokat támaszt az erőszakos bűncselekmények miatt fogvatartottakkal szemben (kötelező munka, hozzájárulás a költségekhez). Nagy támogatottsága van a büntetés-végrehajtási intézményben folyó oktatásnak is, és kétharmadosnál nagyobb többség van a különféle közösségi tevékenységek lehetősége mellett. Az „otthonszerű” börtönviszonyokat, a nagyobb komfortot viszont csak egy kisebbség helyeselné.

2. ábra: Elvárások és lehetőségek a szabadságvesztés időszaka alatt

A válaszadók 96,4%-a ért egyet azzal, hogy az elítélteknek fogvatartásuk során kötelező legyen dolgozniuk, ez az arány kiugró a 65 évesnél idősebb korosztályban, ahol minden megkérdezett (100%) támogatja ezt.

Szintén fontos elvárás, hogy az elítélt a fogvatartása során járuljon hozzá ellátásának költségeihez, a megkérdezettek 94,2 százaléka értett egyet ezzel a felvetéssel. A válaszokból kiderül, hogy a kor előrehaladtával egyre fontosabbá válik ez a szempont, míg a 18-29 évesek 88,6%-a adott igenlő választ, addig ez az arány a 65 évnél idősebbek esetében már 96,3%. Az iskolázottságot tekintve a diplomával rendelkezők várják el a legkevésbé az elítéltek hozzájárulását a költségekhez (90,1%).

Azzal, hogy az erőszakos bűncselekmény miatt hosszú ideig tartó szabadságvesztését töltő elítélt a büntetés-végrehajtási intézetben belüli oktatásban részesüljön a válaszadók 85,7%-a ért egyet. Az eredményekből a válaszadók lakóhelyének tekintetében lineáris tendencia olvasható ki, a Budapesten élők 91,3%-a tartja ezt fontosnak, míg a falvakból válaszolók esetében ez az arány már csak 81,5%. Iskolázottság tekintetében az eredmények – ahogyan az ennél a kérdésnél várható volt szintén lineáris ívet mutatnak, míg a legfeljebb 8 általános iskolát végzetteknek csupán 77,1%-a tartja fontosnak a tanulást a börtönben töltött évek során, addig ez a szám a diplomások esetében 91,4%.

Jobban megosztja a társadalmat, és sokkal kisebb arányban támogatott az a lehetőség, miszerint az erőszakos bűncselekményért elítéltek közösségi tevékenységekben, például színjátszó körben, sportprogramokban, istentiszteleten, kulturális programokban vehessenek részt. A válaszadók 69%-a értett egyet ennek a lehetőségnek a biztosításával, közülük kiugróan magas eredményt hozott a kérdés fővárosi támogatottsága, ami 78,9% (lakóhely szerinti bontásban a többi csoportban nem mutatható ki releváns különbség). Az eredményekből kitűnik, hogy az idősek a programokkal, kulturális foglalkozásokkal kapcsolatban jóval megengedőbbek (73,0%) mint a fiatalok, ahol 49 éves korig az eredmény

minden korosztálynál kicsivel az átlag alatt mozog.

A szórakoztató, önfeljesztő kulturális programok támogatottsága az iskolázottsággal egyenes arányban nő: míg a legfeljebb 8 általános iskolát végzettek 54,5%-a ért egyet ezek lehetőségével ez az arány a szakmunkásképzőt végzettekénél 62%, az érettségivel rendelkező válaszadók esetében 71,7% és a diplomásoknál 81,5%.

A társadalom által legkevésbé elvárt opció egyértelműen az, hogy a büntetés-végrehajtás otthonszerű körülmények kialakításával tegye elviselhetővé az erőszakos bűncselekmények elkövetéséért elítélt rabok életét (például kép a falon, tévé, szobanövények, könyvek). A válaszadók csupán 40,2%-a érezte úgy, hogy erre szükség van. Lakóhely tekintetében a fővárosi válaszadókat érdemes kiemelni, ők azok, akiknek kiugróan magas hányada, 54,4% támogatta a kellemes környezetet.

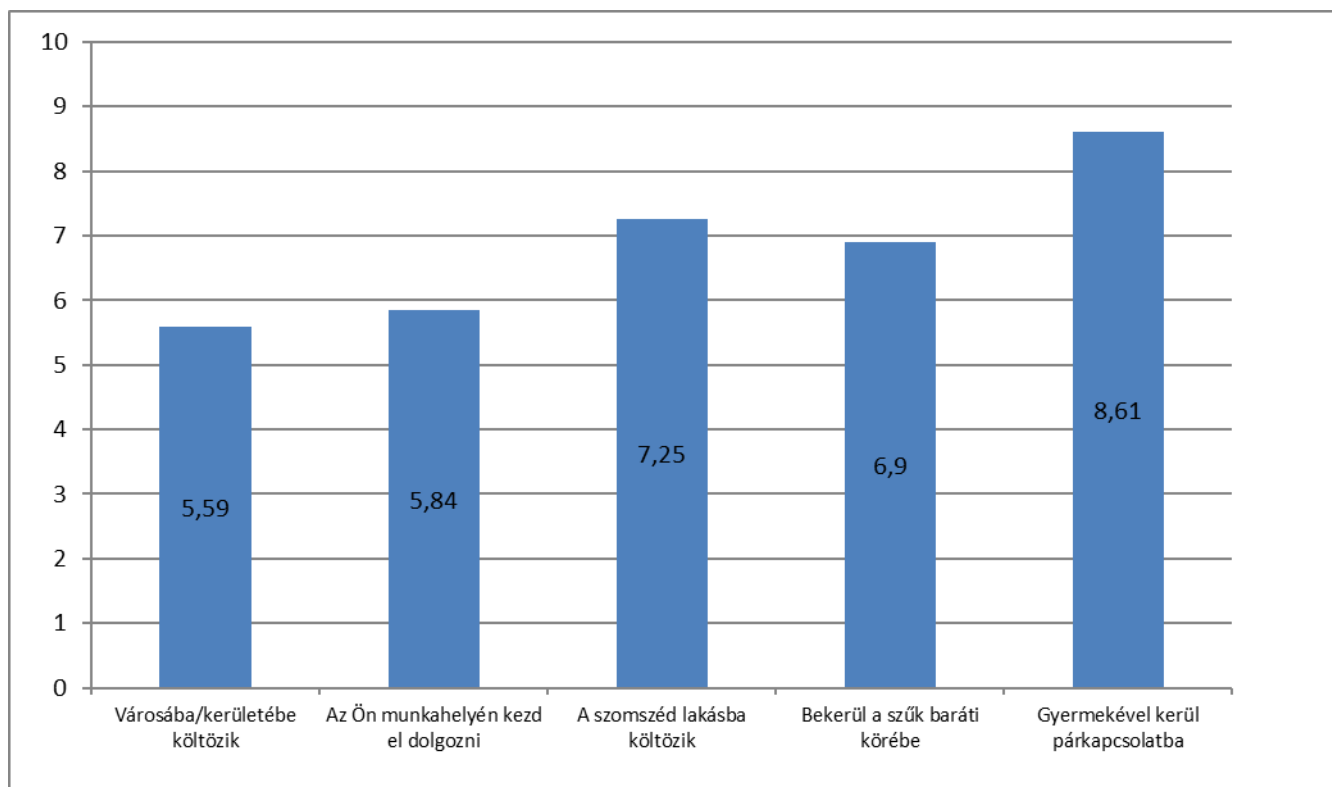
A nemek szerinti eredmények nem okoztak meglepetést, kiderült belőlük, hogy a női válaszadók sokkal fontosabbnak tartják az otthonszerű körülmények kialakítását (42,1%), mint a férfiak, akik közül csak 38% vélte úgy, hogy ezeket az erőszakos bűncselekményért fogvatartottak számára biztosítani kell.

Az iskolázottság a környezettel kapcsolatos attitűdöt is befolyásolja, a diplomás válaszadók e kérdésben elfogadóbbnak bizonyultak, az átlaggal szemben (40,2%) sokkal nagyobb mértékben, 51,1%-ban támogatnák a kényelmesebb élet lehetőségét a fegyházban. Érdekes összefüggést mutatnak a válaszok családi állapot tekintetében, az eredményekből az derül ki, hogy míg a házasoknak csupán 36,3%-a támogatná az otthonszerű körülményeket, addig azok közül, akik külön élnek házastársuktól közel kétszer akkora arányban, 66,7%-ban biztosítanák ennek lehetőségét.

VII. Élet a hosszú ideig tartó szabadságvesztést követően

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének vizsgálata során fontos kérdésként merül fel a szabadulást követő reintegráció lehetősége. Ennek egyik feltétele a társadalom nyitottsága arra, hogy befogadja azokat a szabadlábra helyezett elítélteket, akik ezt követően a közvetlen környezetünkben élnek, és a mindennapjaik részesévé válnak szomszédként, munkatársként, barátként, hozzátartozóként.

A vizsgálat során különböző élethelyzeteket soroltam fel azt követően, hogy egy erőszakos bűncselekmény miatt hosszú távú szabadságvesztésre ítélt személy a büntetése után szabadul. A válaszadókat arra kértem, hogy egytől tízes skálán értékeljék ezeket az élethelyzeteket úgy, hogy 1-est adjanak arra, ami egyáltalán nem zavarná őket és 10-est arra, ami nagyon zavarná, természetesen a közbülső értékek ezek átmeneteit mutatják. Az eredmények kiértékelésénél az adott válaszok átlageredményét vettem figyelembe.

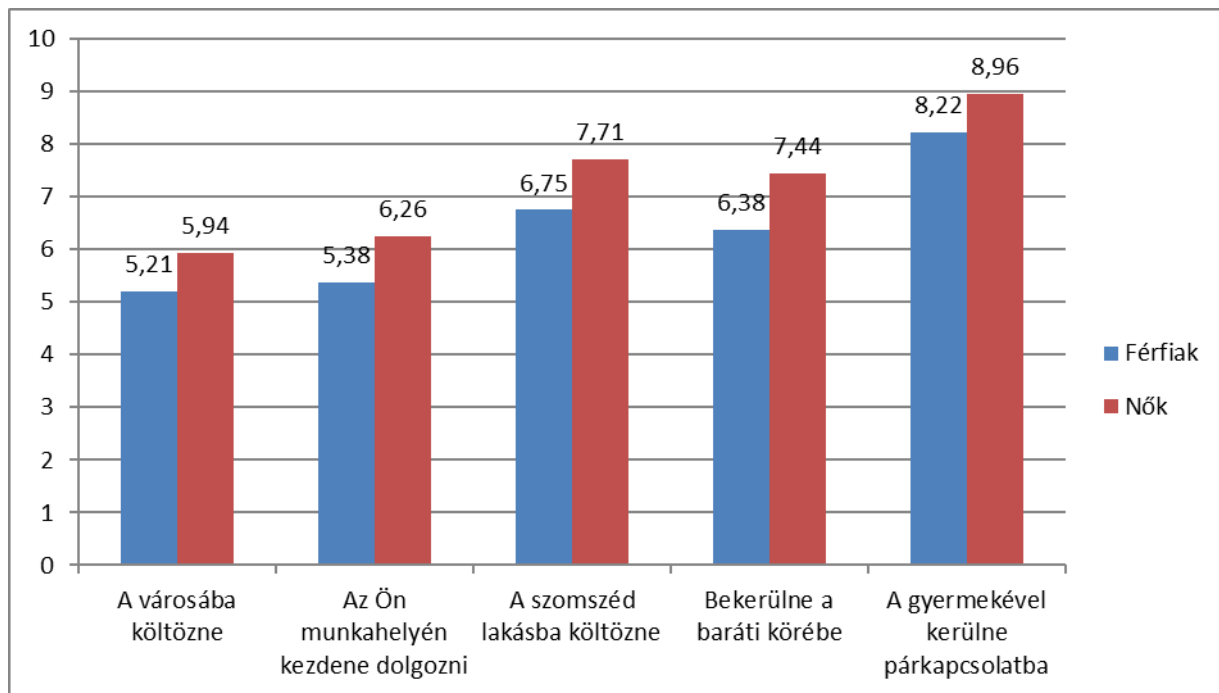
3. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően

A megkérdezettek többsége ellenezné, hogy a környezetében erőszakos bűncselekmények elkövetőit kelljen elviselnie. Nem meglepő módon az elutasítás mértékét jelentősen befolyásolja a közelség: egy esetleges családi kapcsolattal szemben szinte teljes az elutasítás, de még a munkahelyi vagy a tágabb lakóhelyi jelenlétet is nagyon sokan ellenzik.

A válaszadók számára a legkisebb kellemetlenséget az okozná, ha egy szabaduló elítélt a városukba, kerületükbe költözne (5,59), de még a közös munkahely gondolata sem tűnik annyira riasztónak (5,84). Ezt követi a szűk baráti körbe történő becsatlakozás (6,9) ami még mindig biztosít valamiféle biztonságos távolságot. Azonban azokban az esetekben, melyekben a szabaduló bűnelkövető és a privát szféra közvetlen közelségbe kerül, akár azáltal, hogy szomszédává válik (7,25), akár azáltal, hogy családtaggá (8,21) az elfogadást az önvédelmi reflex váltja fel.

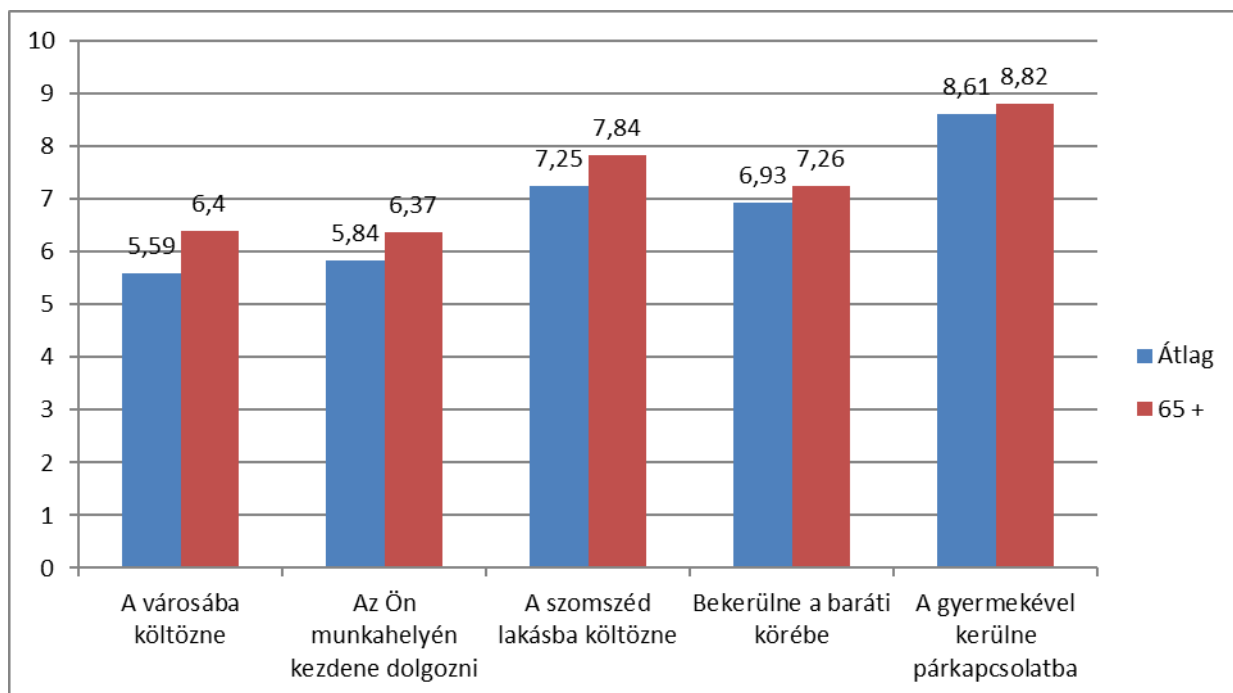
A fővárosiak az első három szempont tekintetében jóval elfogadóbbak az átlagnál (egy városba költözés: 4,8, közös munkahely: 5,04, szomszéd lakás: 6,82) ám akkor, amikor a szabadulást követően az elkövető a személyes kapcsolatrendszerbe csatlakozik, a főváros-vidék tekintetében a különbség elkopik, minimálissá válik. (baráti kör: 6,67 és a gyerekkel történő kapcsolat: 8,51)

Feltűnő, de a fent közölt korrelációkra visszautalva nem meglepő, hogy a nők szignifikánsan jobban tartanak az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek közelségétől, mint a férfiak. Korábban, is megmutatkozott és most ismét megerősítést nyer a nőkkal kapcsolatban, hogy amikor nem elvekről, hanem a saját biztonságérzetükről van szó kevésbé toleránsak.

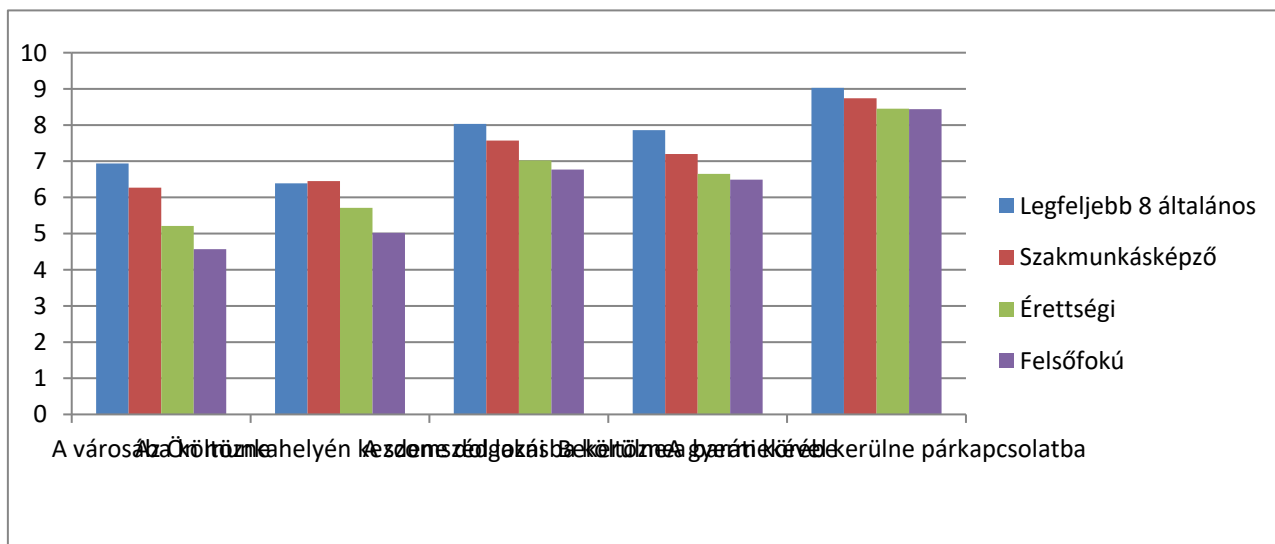
4. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően – nemek szerinti bontásban

Az életkor tekintetében a már látott adatok alapján nem okoz meglepetést, miszerint a 65 évnél idősebb korosztály a saját biztonsága érdekében sokkal rosszabbul tolerálna bármelyeshetőséget, mely során erőszakos bűnelkövető kerülhet a környezetébe, mint a fiatalabb generáció.

5. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően – 65 évnél idősebbek

Kifejezetten meglepő eredmény született viszont az iskolázottság szempontjából. A számok azt mutatják, hogy a maximum 8 általános iskolát végzettek szeretnék a leginkább elhatárolódni a korábbi bűnelkövetőktől mind lakóhelyük, mind munkahelyük, mind közvetlen emberi környezetük tekintetében. Még érdekesebbé teszi ezt az adatot (vagy lehet, hogy épp ellenkezőleg, megmagyarázza azt), hogy válaszaik alapján ők az a csoport, akik közül a legtöbben választották azt, hogy van az ismeretségi körükben erőszakos bűnelkövető.¹⁸

6. ábra: A társadalom befogadókészsége erőszakos bűnelkövető hosszú távú szabadságvesztését követően – Iskolázottság szerinti bontásban

VIII. A személyes érintettség vizsgálata

A legsúlyosabb bűncselekménnyel kapcsolatos attitűdök vizsgálata körében fontos szempontként merült fel az érintettség kérdése is, illetve az, hogy befolyásolja-e az a halálbüntetéssel, vagy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos álláspont kialakítását.

A megkérdezettek 10,4%-a nyilatkozott úgy, hogy maga is volt már erőszakos bűncselekmény áldozata és 13,6%-uk közvetlen környezetében van erőszakos bűnelkövető.

A további keresztvizsgálatok adatai azt mutatják, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kapcsán szignifikáns az összefüggés a személyes érintettség tényezőivel.

A valós életfogytig tartó szabadságvesztést a halálbüntetés alternatívájaként kisebb arányban érzik elégségesnek azok, akik maguk is voltak már erőszakos bűncselekmény áldozatai (66,3%), vagy azok, akiknek az ismeretségi körében van erőszakos bűnelkövető (67,6%) mint azok, akik ellen nem követtek el erőszakos bűncselekményt (74,9%) vagy nincs a környezetükben erőszakos bűnelkövető (75,4%).

¹⁸ Arra a kérdésre, hogy van-e a környezetükben erőszakos bűnelkövető a legfeljebb 8 általános iskolát végzettek 18,1%-a, a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők 17,5%-a, az érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők 10,8%-a és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők szintén 10,8%-a válaszolt igennel.

IX. Összegzés

A halálbüntetés támogatottságának változása annak eltörlése óta jól példázza azt, hogy a társadalom álláspontját egy-egy kérdésben a tapasztalatok csiszolják, alakítják. Egy olyan fiatal jogintézmény esetében, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az eltelt 20 év után ez a kutatás adhatja meg azt a kiindulópontot, mely már meglévő tapasztalatokra épít, és a jövőben összehasonlítás alapját képezheti a részletszabályokkal, a fogvatartás körülményeivel, és a reintegrációs technikákkal kapcsolatos legfontosabb kérdésekben.

Felhasznált irodalom

Firon András: Káinbélyeg, Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért? Panoráma kiadó, Budapest, 1991.

Horváth Tibor: A halálbüntetés abolíciója Magyarországon. In Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 1992. 231-245. o.

Horváth Tibor: A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991.

Sivadó Máté: Az emberölések számának radikális csökkenése Magyarországon. In Magyar Rendészet 2021/4. sz. 229-241. o. DOI: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.4.13>

Tóth J., Zoltán: The post abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment. In Jogelméleti szemle, 2022/3 sz. pp. 144-179. DOI: <https://doi.org/10.59558/jesz.2022.3.144>

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés visszaállítására való törekvés Magyarországon. In Glossa Iuridica, 2020/1-2. sz. 21-51. o.

Tóth J., Zoltán: The Public Opinion about the Death Penalty in Hungary and Worldwide: What Do Polls on Capital Punishment Show? In Krytyka prawa, 2020/09. pp. 214-232. DOI: <https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.404>